

Kniha dr. Okála obsahuje tri pramenné štúdie k fyzike a filozofii gréckych atomistov a Epikura: I. Atómy a prázdny priestor, II. Predkozmičský pohyb atómov, III. Vír a kozmogónia. Prvé dve štúdie boli už uverejnené vo Filozofickom zborníku Matice slovenskej (VIII, 3—4; IX, 1—4). Postihol ich však osud, ktorý sa u nás ešte tak často vymstieva podobným vedeckým prácam uverejňovaným v časopisoch s malým nákladom: nevyvolali vo verejnosti taký ohlas, aký by si právom zaslúžili. Bolo teda správne, že sa Filozofický ústav SAV rozhodol vydať obe štúdie knižne spolu s novšou rozsiahlejšou prácou *Vír a kozmogónia*.

Možno povedať, že kniha dr. Okála je dôležitým prínosom do našej filozofickej tvorby. I keď má viac-menej pramenný charakter, treba ju považovať za nepostrádateľnú pomôcku pre štúdium a výskum základov antického materializmu, počiatkov vedeckého filozofického myslenia. Keďže v knihe sa rozoberá hlavne fyzika a vôbec prírodovedné názory hlavných predstaviteľov antického materializmu, možno ju odporúčať aj vedeckým pracovníkom a študentom prírodovedných disciplín.

Autorovi sa podarilo zodpovednou, namáhavou prácou, vyžadujúcou veľa trpezlivosti a času, zozbierať veľmi cenné pramene, ktoré nám umožňujú skúmať učenie hlavných predstaviteľov antického materializmu — gréckych atomistov a Epikura. Škoda, že autor nepoužil taký bohatý a cenný pramenný materiál k širšiemu rozpracovaniu závažných prírodovedných náhľadov atomistov a Epikura, ktoré tvoria podstatnú črtu ich materializmu a sú východiskom pre ďalší vývin materialistického svetonázoru. To by však bolo vyžadovalo širšiu analýzu spoločensko-hospodárskych pomerov jednaj doby Demokritevej — doby rozkvetu antického otrokárskeho zriadenia — jednaj doby Epikurovej — doby úpadku tohto zriadenia. Nemožno pochybovať, že dr. Okál, jeden z našich najlepších znalcov antiky, bol by zvládol aj túto zložitú úlohu. Preto skoro možno ľutovať, že vo svojich štúdiách zostal viac-menej pri prameňoch.

Skôr ako sa vrátíme k stručnému rozboru jeho knihy, musíme sa pozastaviť nad prácou, ktorú autor vykonal, aby zvládol takú ťažkú úlohu, akou je už sám výskum a výklad kúsčých a roztratených zpráw z bohatého materiálu starovekej literatúry. Už dávnejšie sme sa nestretli s knihou, ktorá by hovorila o takej svedomitej, dôslednej práci autora. Čitateľ po prvých stranách pozná, že má do činenia so spisovateľom, ktorý je naozaj doma vo svojom odbore, s človekom mimoriadne usilovným a zodpovedne pracujúcim.

V prvej štúdií *Atómy a prázdny priestor* autor predkladá cenný materiál z rôznych starovekých prameňov a objasňuje základné tézy učenia Leukippa, Demokrita a Epikura o povahe atómov a prázdneho priestoru. Práve týmto učením položili grécki atomisti základ mechanisticko-materialistickému svetonázoru, ktorý zohral takú významnú úlohu v dejinách materializmu, ako aj v dejinách boja materializmu proti idealizmu. V práci sa venuje veľká pozornosť aj otázke rozdielu Epikurovho učenia o atómoch a prázdnom priestore od učenia Demokritovho a je rozpracovaná zaujímavá Epikurova teória o existencii častí atómov. Epikura zaujali Aristotelove dôkazy, že to, čo nemá časti, nemôže sa ani hýbať ani meniť. Pokúsil sa zrevidovať Demokritovu teóriu o atómoch ako o konečných a nedeliteľných časticiach hmoty a vypracoval hypotézu o existencii častí atómov, pričom ako východisko použil analógiu úkazov zmyslovej skutočnosti. V závere štúdie uvádza pramene, ktoré ukazujú rozdiel Demokritových a Epikurových názorov na veľkosť a tvar atómov.

Druhá štúdia *Predkozmičkej pohybu atómov* prináša materiál k riešeniu spornej otázky o príčine pohybu atómov. Otázka je sporná preto, že si značne protirečia jednak zprávy starovekých autorov a jednak názory novovekých bádateľov. Podľa jedných zpráav príčinou pohybu je existencia prázdneho priestoru, podľa druhých váha atómov a podľa tretích nevyhnutnosť. Autor použil všetky prístupné zprávy a komentáre, aby čo najlepšie osvetlil názory atomistov a Epikura v tejto otázke. Ako dôsledne si autor počínal pri svojej práci s prameňmi a náhľadmi, nech svedčí táto krátka ukážka z jeho štúdie: „Videli sme, že zprávy Ciceróna, Plutarcha a Stobaia nie sú natoľko presvedčivé, aby otriasli opačným názorom, opierajúcim sa o závažné svedectvo Aristotela a Theofrasta, ako aj Aristotelových komentárov Alexandra a Simplikia. No ani medzi bádateľmi, opierajúcimi sa v otázke váhy atómov o zprávy týchto posledných, niet jednoty v tom, čo rozumejú pod váhou. Marx, Zeller, Lange, Mabilleau, Bignone vidia v nej tú vlastnosť, pomocou ktorej sa telesá pohybujú nadol, keď sa im nič nestavia do cesty. Liepmannovi je to od tvaru závislá schopnosť reagovať proti víru, schopnosť, ktorá podmieňuje podobné správanie ako váha. Táto váha mu však odpadá tam, kde niet víru. Windelbandovi znamená v starom atomistickom systéme váha asi toľko ako pohyblivosť, t. j. stupeň reagovania na tlak a úder. Goedeckemeyer myslí, že Demokritos ešte nemal ucelený názor na váhu a príčinu protirečenia, ktoré u neho badať, vidí v tom, že mu chýbal pojem prirodzeného pohybu...” (str. 35).

V druhej štúdii narazil autor ešte na jeden závažný a nie menej sporný problém nevyhnutnosti a náhody. Tomuto problému venuje tiež časť tretej, najrozsiahlnejšej štúdie *Vír a kozmogónia*. Otázka nevyhnutnosti a náhody hrá podstatnú úlohu tak v učení atomistov, ako aj Epikura. Dotýka sa samých základov ich materialistického svetonáhľadu. Rozdielnosť a neúplnosť starovekých zpráav snažili sa a snažia sa ešte aj dnes využiť odporcovia materializmu na sfaľovanie, prekrucovanie materialistického charakteru tak Demokritovho, ako aj Epikurovho učenia. Za takéhoto stavu bolo by užitočné prekročiť úzky rámec komentovania kusých a protirečivých zpráav a tázku riešiť na širšej ideovej báze. Iba na tejto báze možno jasne dokázať zásadne materialistický profil veľkých starovekých mysliteľov. Takýmto komentárom hrozí nebezpečenstvo nedôslednosti, úzkej špecifičnosti. Myslíme, že ani dr. Okál neunikol tejto chybe. Neunikol preto, že síce na niektorých miestach sa pokúša prekročiť rámec komentovania zpráav, no otázku nerozpracúva na širšej svetonáhľadovej základni, ktorá jasne ukazuje, akú pokrokovú úlohu zohralo učenie Demokrita a Epikura v boji za upevnenie vedeckého materialistického svetonázoru, v boji proti idealizmu, napriek tomu, že stavia na krajne mechanisticko-materialistických princípoch. Tejto chyby sa autor dopustil najmä tam, kde sa pokúšal zahľadieť rozpor v učení atomistov o nevyhnutnosti a náhode. Píše: „Svet mu bol (Demokritovi) produktom nevyhnutnosti, pretože pri rôznosti atómov a ich pohybe musel vzniknúť vír, z ktorého sa nutne vytvoril svet” (str. 94). Čitateľ by mal rád túto tézu podopretú zpráavami, tým viac, že na predošlých stranách uvádza zprávy Aristotela, Ciceróna, Dionýzia, Laktantia, Simplikia, ktoré tvrdia, že atomisti pripisovali vznik sveta náhode. Ak takéto zpráavy nie sú, prípadne sa nezachovali, potom by bolo treba rozpor objasňovať zo širšej filozofickej základne, prípadne sa rozporu nebáť a nezahľadovať ho, tým viac, že je veľmi pravdepodobný, pretože je typický pre každú mechanisticko-materialistickú koncepciu, ak otázku riešime do dôsledkov.

Dr. Okál mal väčšiu pozornosť venovať aj výkladu Epikurovho učenia parenklízy a zpráavam týkajúcim sa základov jeho kozmológie. Jeho zdôvodňovanie je pomerne jednoduché: vyhlasuje, že cieľom epikurovského filozofa bolo dosiahnuť duševný pokoj, dosiahnuť to, aby sa ľudia zbavili strachu pred smrťou, pred pozemskými a večnými trestami. Ďalej autor tvrdí, že „Epikurovi, držiacemu sa náhody, ktorá mu vysvetľovala skutočnosť

s nereálnou, ale len *možnou* hodnotou, nešlo o objekt, ktorý sa vysvetľoval, ale o *subjekt*, ktorý vysvetľoval" (str. 169—170). Takéto stanovisko je nepostačujúce a ostane visieť vo vzduchu, ak ho nepodopreme hlbším rozborom spoločensko-hospodárskej situácie doby, v ktorej sa zrodila Epikurova filozofia.

V práci chýba úvodná stať, keď už nie ku každej štúdiu zvlášť, tak aspoň na začiatku alebo na konci knihy. Ak sa totiž dnes s obdivom a láskou obraciame k veľkým priekopníkom vedeckého materialistického svetonázoru — a grécki atomisti i Epikuros týmito priekopníkmi nesporne boli — je to preto, že si ceníme predovšetkým ich príspevok k dejinám zrodu, vzniku a vývoja materialistického svetonázoru, k dejinám boja materializmu proti idealizmu. Predovšetkým tejto úlohe majú dnes slúžiť aj pramenné štúdie.

J. Bodnár

ČESKÁ A SLOVENSKÁ FILOZOFICKÁ TVORBA

Dve knihy nám približujú postavu veľkého tadžického vedca a mysliteľa Avicennu (Avicenna — *Z díla*, Praha, SNKLHU, 211 strán, 29, 70 Kčs; Ibn Síná (Avicenna) — *Knihá definíc*, Praha, SNPL, 133 strán, 21.— Kčs). Prvá kniha je určená pre širší okruh, preto asi polovicu zaberajú štúdie o Avicennovej dobe, jeho živote a filozofii; v druhej polovici sú vybrané state z Avicennových diel, poznámky a bibliografia. Štúdie napísali prekladatelia: Věra Kubířková o arabskom chalífáte, K. Petráček o arabskej filozofii a Ibn Sínovi. Vývin arabskej filozofie je zasadený do hospodárskeho, spoločenského a kultúrneho prostredia, ale vlastným filozofickým problémom mohlo sa venovať viacej miesta. Výbor sám dáva svojou všestrannosťou nazrieť do všetkých odborov Avicennovej činnosti: je v ňom zastúpená logika, fyzika, medicína, matematika, metafyzika, praktická filozofia a poézia. Domnievame sa však, že úvodné štúdie mohli byť skrátené v prospech Avicennov.

Druhá kniha je odborné filozofické dielo. V definíciách najdôležitejších pojmov podáva Avicenna svoju fyziku a metafyziku, definíciám samým predchádza všeobecná úvaha o definíciách. V nej sa javí Avicenna logik v najlepšom svetle, vedomý si možnosti omylov a fažkostí, späťych s tvorbou definícií a popisov. Úvod a poznámky, týkajúce sa arabských reálií, napísala prekladateľka Jarmila Štěpková; nevieme, prečo nie je uvedený aj autor vzorných poznámok filozofických.

Avicennova filozofia bola rozpracovaním Aristotela ako takmer celá stredoveká filozofia, ale rozvíja pokrokovú stránku Aristotelovho odkazu. Nádych novoplatonizmu, bežný u arabských filozofov, pochádza z toho, že sa pripisovali Aristotelovi niektoré novoplatónske teologizujúce diela. Avicennova empiričnosť, podmienená neustálym stykom s konkrétnymi vedami, mu však zabránila statizovať Aristotelovo učenie, odtrhnúť ho od vedeckého a spoločenského života. Jeho pohľad nikdy nestráca z očí rôznosť a rôznorodosť jednotlivých vecí, neusiluje sa ich podriaďiť zjednodušujúcim schémam. Hoci sa nemohol zbaviť istej metafyzičnosti, znamená jeho dielo v jeho dobe prínos nových myšlienok a nových koncepcií. Umožňuje cestu najväčšiemu arabskému filozofovi Averroovi, riešením problému univerzálií ovplyvňuje súčasnú európsku filozofiu, rovnaký dosah majú jeho teórie noetické a psychologické. Jeho náhľady na náboženstvo znamenajú začiatok rozchodu filozofie s náboženstvom. Snaží sa ostať v medziach racionalistického výkladu koránu, ale princípy jeho filozofie sú s islamom nezlučiteľné. Význam jeho odkazu zdôraznila aj Svetová rada mieru roku 1952 usporiadaním osláv tisícročného výročia jeho narodenia.

Brožúra F. V. Konstantinova *O základné a nadstavbe* (Praha, SNPL, 42 strán, 1,90 Kčs) podáva výklad o pomere základne a nadstavby aj výklad príbuzných problémov: vzťahu